

SAŽETAK

U radu se analizira izvorna arhivska građa nastala terenskim istraživanjem Andraša Angelija u zapadnoj Slavoniji, neposredno pred početak Drugoga svjetskog rata. Istraživanjem je bilo obuhvaćeno 28 naselja iz 7 tadašnjih kotara. Obuhvaćeni kotari bili su Daruvar, Novska, Bjelovar, Donji Miholjac, Pakrac, Garešnica i Grubišno Polje, a istraživanjem je obuhvaćeno gotovo šest tisuća Mađara sa toga područja. Mađari su u zapadnoj Slavoniji u razdoblju između dvaju svjetskih ratova živjeli vrlo raspršeno, njihov se broj u odnosu na austro-ugarsko razdoblje smanjio za trećinu, a asimilacija je već u drugoj polovici tridesetih godina 20. stoljeća bila u poodmakloj fazi, unatoč činjenici da je od raspada Austrougarske monarhije proteklo tek dvadesetak godina. Terensko istraživanje koje je sproveo Angeli neposredno stoga, daje jedinstven uvid u položaj te mađarske mikrozajednice (ili bolje: mađarskih mikrozajednica) koja je bila u nezavidnom položaju.

KLJUČNE RIJEČI: Mađari, zapadna Slavonija, mađarska nacionalna manjina, Andraš Angeli, Krajevina Jugoslavija

ABSTRACT

The paper analyzes the original archival material created by a field research by András Angeli in western Slavonia shortly before the outbreak of World War II. The survey included 28 settlements from 7 districts of that time. The districts covered included Daruvar, Novska, Bjelovar, Donji Miholjac, Pakrac, Garešnica and Grubišno Polje, and the survey included nearly six thousand Hungarians from the area. In the period between the two world wars, the Hungarians were living very dispersed in western Slavonia, their numbers decreased by a third compared to the Austro-Hungarian period, and assimilation was already in an advanced phase in the second half of the 1930s, despite the fact that it has been only twenty years since the dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy. The field research conducted by Angeli therefore provides a unique insight into the position of Hungarian micro-community (or rather: Hungarian micro-communities), which was in a difficult position.

DENIS NJARI
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
Filozofski fakultet u Osijeku
Odsjek za povijest
dnjari@ffos.hr

MAĐARI ZAPADNE SLAVONIJE IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA

Magyarok Nyugat-Szlavóniában a két világháború között

*Hungarian minority in West Slavonia in the interwar
period*

Uvod – izvori, literatura, poredbena istraživanja

Povijest Mađara u Hrvatskoj, preciznije mađarske nacionalne manjine u Hrvatskoj, poglavito u Slavoniji i Baranji, nije dosad sustavno istraživana u hrvatskoj historiografiji. Povijest mađarsko-hrvatskih odnosa nešto je bolje istražena, posebice u doba Austrijskoga carstva (1804-1867) i Austrougarskoga carstva (1867-1918), kada je često i mađarska nacionalna manjina u Hrvatskoj bila instrumentalizirana u političke svrhe. Razdoblje prije i nakon toga manje je zastupljeno u istraživačkim interesima hrvatskih znanstvenika,¹ dok je kod mađarskih interes bio prisutan, no često ograničen na pojedine fenomene, bez sintetiziranja i objedinjavanja rezultata istraživanja. Posljedice Trianonskoga ugovora 4. lipnja 1920. godine zabrinjavale su ne samo znanstvenike, istraživače i političare, nego

¹ Za Mađare na području zapadne Slavonije, od nosno posebno zanimljive podatke prikupljene metodom usmene povijesti, pogledati: Filip Škiljan, *Mađari u središnjoj Hrvatskoj*, Demokratska Zajednica Mađara Hrvatske, Bilje- Velika Pisanica, 2016; odnosno za protjerivanje Mađara tijekom Drugoga svjetskog rata rad Mire Kolar Dimitrijević, *Istjerivanje Mađara iz okolice Bjelovara 1944. godine*, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 27, br. 1, 1995; te rad M. Grahek-Ravančić, *Mađari kao neprijatelji: rad Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača*. Primjer: kotar Bjelovar, u: *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, 2012. Također i: Tünde Sipos Zsivics, *Mađari Bilogore*, Beli Manastir-Pečuh, Savez Mađarskih Udruga, 2014. te D. Fezi, *Mađari u pakračkom kraju*, *Zbornik povijesnog društva Pakrac-Lipik*, sv. 7, 2010. Nešto se podataka o Mađarima na području zapadne Slavonije može pronaći u monografijama lokalne povijesti, primjerice: Karlo Blaha, *Naselja oko Dežanovca, Prilog poznavanju prošlosti dežanovačkog kraja*, Daruvar, 2009., K. Blaha, *Sokolovac – postanak i razvoj naselja*, *Vrela*, sv. 21/22, 2004, Bogdan Đaić, *Velika Pisanica – uspomene i sjećanja*, *Bjelovarski zbornik*, sv. 3, 1991.

i cjelokupnu mađarsku javnost. Briga i zanimanje o 'Mađarima preko granice' nedvojbeno su bili prisutni u međuratnoj Mađarskoj. Kao posljedica toga slijedila su terenska istraživanja koja nisu bila sveobuhvatna, iako su težila obuhvatiti što veći korpus mađarskoga stanovništva izvan granica Mađarske. Jedino dosad takvo poznato istraživanje na području istočne Slavonije² bilo je ono Imre Deaka od 1935. do 1937. godine, koje je sve donedavno bilo sačuvano samo u rukopisu u arhivu Državne knjižnice Szécsényi u Budimpešti.³ Deakovo je istraživanje obuhvatilo devet naselja istočne Slavonije i zapadnoga Srijema: Vladislavce, Hrastin, Laslovo, Osijek, Retfalu, Đakovačke Selce, Ivanovce Đakovačke, Srijemske Čakovce i Stare Jankovce. Čini se da je potaknut njegovim istraživanjima, od 1938. do 1941. godine, područje zapadne Slavonije krenuo istraživati Andraš Angeli. Bilješke koje je Angeli tada prikupio također su do sada bile sačuvane samo u rukopisu u Državnoj knjižnici Szécsényi u Budimpešti.⁴ Taj je rukopis dosad bio poznat, kako se čini, samo mađarskim povjesničarima Laslu Šebeku⁵ i Lajošu Ardayju.⁶

Mađari zapadne Slavonije do završetka Prvoga svjetskog rata

Pojedinačna doseljavanja Mađara na područje zapadne Slavonije postojala su zasigurno još od srednjega vijeka, no u većem broju i razmjeru događaju se u drugoj polovici 19. stoljeća, posebice između 1860. i 1870. godine. Razlozi tomu najčešće se navodi s jedne strane kombinacija velikoga demografskoga porasta u užoj Mađarskoj, te s druge strane visoka cijena poljoprivrednoga obradivoga zemljišta i visoka porezna presija na istom tom području.⁷ Nakon austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine te ukinuća

² Za povijest Mađara poglavito na području Vojvodine u međuratnom razdoblju više u: Enikő Sajti, *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918-1947*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2004; Enike Šajti, *Mađari u Vojvodini 1918-1947*, Izdavački zavod Forum, Novi Sad, 2010; te ondje citirane izvore i literaturu.

³ Országos Szécsényi Könyvtár (dalje: OSZK), Magyarorsághoz Intézet/Teleki László Alapítvány Könyvtára, Fond 625. Članak na temelju te građe objavljen je 2016. godine, a cjelokupna izvorna arhivska građa s prijevodom na hrvatski jezik 2017. godine. Denis Njari, *Mađari istočne Slavonije između dvaju svjetskih ratova*, u: *Scrinia Slavonica*, br. 16, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2016, 261-300; Nyári Denisz, *A kelet-szlavóniai Magyarok a két világháború között*, Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége, Eszék, 2017.

⁴ Országos Szécsényi Könyvtár (dalje: OSZK), Magyarorsághoz Intézet/Teleki László Alapítvány Könyvtára (dalje: MKI/TLAK), fond 522/1987.

⁵ László Sebők, A szlavóniai magyar szórványok, u: *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*, Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2005., 179-191.

László Sebők, A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében, u: *Regio – Kisebbségi Szemle*, br. 3, god. 3, 1992; László Sebők, Trianon hatása a jugoszlávai magyar kisebbség demográfiai alakulására, u: ... *Ahol a határ elvált*, *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*, Balassagyármát-Várpalota, 2002, 481-496.

⁶ Lajos Arday, Az északnyugat-horvátországi szórványokról, u: *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1994, 175-199.

⁷ Tako je već dobro poznata teza da se za prodanih 2 ili 3 jutra zemlje u Mađarskoj u zapadnoj Slavoniji moglo kupiti 20 ili 30 jutara zemlje u zapadnoj Slavoniji. Béla Makkai, Migracija iz južne Mađarske preko Drave i Save krajem XIX. stoljeća, *Podravina*, vol X, br. 19, 2011, 67; Filip Škiljan, *Mađari u središnjoj Hrvatskoj*, Demokratska Zajednica Mađara Hrvatske, Bilje- Velika Pisanica, 2016, 13.

Vojne krajine 1881. godine, hrvatsko se stanovništvo iz zapadne Slavonije često iseljavalo prema jugu, a Mađari su u tom razdoblju bili najčešći kupci njihovih imanja uz nezanemarljiv broj Austrijanaca (Nijemaca) i Čeha.⁸

NASELJE	1880.	1890.	1900.	1910.	1940. ⁹	1948.	1953.
Daruvar	206	350	480	559	320	411	289
Dežanovac	251	302	327	324	60-70	215	185
Kreštelovac	241	357	360	332	376	729	276
Imsovac	134	267	300	358	240	¹⁰	180
Sokolovac	331	428	312	430	378	¹¹	204
Đulovac (Mikovićevo)	82	116	142	149		87	18
Donje Cjepidlake	0	136	177	251	226	¹²	2
Gornje Cjepidlake	0	50	68	67	44	¹³	5
Velika Babina Gora	0	0	0	446	204	¹⁴	52
Mala Babina Gora					33		
Trojglava	114	197	285	213	120	215	120
Goveđe Polje	135	253	270	280	238	¹⁵	145
Bjelovar	79	128	305	432	200- 250	95	100
Galovac	8	148	268	312	200	¹⁶	115
Kokinac	0	62	90	87	60-70	¹⁷	32
Bedenik	37	781	393	781	332	708	308
Lasovac	99	361	348	354	400	¹⁸	253

⁸ Isto.

⁹ Podatak o broju Mađara 1940. godine donosi se prema bilješkama Andrása Angelija u OSZK, MKI/TLAK, 522/1987.

¹⁰ Iskazano zajedno s naseljem Kreštelovac.

¹¹ Iskazano zajedno s naseljem Kreštelovac.

¹² Iskazano zajedno s naseljem Đulovac.

¹³ Iskazano zajedno s naseljem Đulovac.

¹⁴ Iskazano zajedno s naseljem Đulovac.

¹⁵ Iskazano zajedno s naseljem Uljanik.

¹⁶ Iskazano zajedno s naseljem Novi Pavljani.

¹⁷ Iskazano zajedno s naseljem Rovišće.

¹⁸ Iskazano zajedno s naseljem Bedenik.

Babinac	¹⁹	397	347	²⁰	326	²¹	134	
Velika Pisanica	7	371	621	729	600	575	508	
Veliki Pašijan	0	211	141	322	205	258	142	
Mali Pašijan	²²	²³	106	²⁴	216	²⁵	107	
Trnovitički Popovac	0	77	173	247	50 obitelji	260	225	
Brekinska	200	317	329	308	298	²⁶	177	
Gaj	163	360	328	275	50-60 kuća	338	163	
Grubišno Polje	101	256	270	373	500	360	290	
Grbavac	27	213	315	315	506	303	251	
Jamarica	0	171	198	302		²⁷	102	
Ukupno		2215	6309	6953	8246	5762	4554	4383

Tablica 1: Broj Mađara u pojedinim naseljima (podaci za 1880. i 1890. godinu navode se prema maternjem jeziku, a ne po nacionalnosti; svi podaci, osim onoga za 1940. godinu, donose se prema popisima stanovništva iz navedenih godina).

Iz tabličnih je prikaza očito da se broj Mađara u analiziranim naseljima gotovo utrostručio u desetljetnom razdoblju između 1880. i 1890. godine,²⁸ dok se u posljednjem desetljeću 19. stoljeća, te u prvome desetljeću 20. stoljeća, rast apsolutnoga broja Mađara u zapadnoj Slavoniji usporio, ali je i dalje bio visok; 1890-1900. godine za gotovo 10%, 1900-1910. godine za gotovo 15%. Uzroci doseljavanja Mađara na analizirano područje bili su prvenstveno ekonomske naravi, a razloge porasta broja Mađara u prvom desetljeću 20. stoljeća također treba tražiti prvenstveno u ekonomiji. Naime, upravo je tada u Slavoniji

¹⁹ Iskazano zajedno s naseljem Bedenik.

²⁰ Iskazano zajedno s naseljem Bedenik.

²¹ Iskazano zajedno s naseljem Bedenik.

²² Iskazano zajedno s naseljem Veliki Pašijan.

²³ Iskazano zajedno s naseljem Veliki Pašijan.

²⁴ Iskazano zajedno s naseljem Veliki Pašijan.

²⁵ Iskazano zajedno s naseljem Veliki Pašijan.

²⁶ Iskazano zajedno s naseljem Gaj.

²⁷ Iskazano zajedno s naseljem Banova Jaruga.

²⁸ Usporediti: Božena Vranješ Šoljan, *Naseljavanje Mađara u Slavoniji 1880-1910*, *Zbornik Mire Kolar Dimitrijević*, Zagreb, 2003. te Ivica Miškulin, *Neki podaci o brojnosti i položaju etničkih manjina u Slavoniji međuratnoga razdoblja*, *Kolo*, br. 4, Zagreb, 2003.

počelo s djelovanjem Julijansko društvo,²⁹ koje je ne samo ekonomski podupiralo mađarske poljoprivrednike raznim povlasticama (kao primjerice povoljnim zajmovima), nego je za njih otvaralo i mjesne pučke škole s mađarskim nastavnim jezikom, a od 1908. godine započelo je i s izdavanjem lokalnih novina na mađarskom jeziku – „Szlavóniai Magyar Újság“, te i popratnih izdanja (kao npr. kalendara) i knjiga.³⁰

Grafikon1: Broj Mađara u analiziranim naseljima zapadne Slavonije 1890-1953. godine

Terensko prikupljanje podataka Andraša Angelija

Andraš Angeli bio je 1941. godine, u trenutku dovršetka svojih bilješki, student na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu. Osim toga, bio je i jedan od vodećih članova Kulturne zajednice Mađara Hrvatske (Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség – HMKK). Između 1938. (1939) i 1941. godine dovršio je prikupljanje podataka o Mađarima u raspršenim naseljima zapadne Slavonije. Svoje je bilješke naslovio „Sociografsko istraživanje Mađara u raspršenim naseljima u Hrvatskoj“ (Horvátországi magyar szórvány községek

²⁹ Više o Julijanskom društvu: Josip Gujaš Đuretin, Nacionalna obrana Mađara u Slavoniji na prijelomu XIX i XX st. u okviru Slavonske akcije, *Historijski zbornik*, 23-24, 1970/1971, 45-96; Ferenc Bernics, *A Julián akció*, Pannónia Könyvek, Pécs, 1994, Béla Makkai, *Végvár vagy hídfő?*, Lucius Kiadó, 2003.

³⁰ Béla Makkai, A „Szlavóniai magyar újság“ és a horvátországi magyarság (1908-1918), *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, Teleki László Alapítvány – Közép Európa Intézet, Budapest, 1994; Denis Njari, Az eszéki magyar sajtó a 20. században, *Rovátkák*, br. 2, Pélmonostor, 2015, str. 24-43. ili Denis Njari, Osječko mađarsko novinstvo s početka 20. stoljeća, *Osječki zbornik*, 31/32, Osijek, 2016.

szociográfiai felmérése).³¹ Godine 1942. bio je u mađarskom veleposlanstvu u Beogradu, a 1942. godine sudjelovao je i u preseljavanju raspršenih Mađara iz Bosne u Mađarsku (Bačku).

U Angelijevom istraživanju obuhvaćeno je 28 naselja iz 7 tadašnjih kotara. Obuhvaćeni kotari bili su Daruvar, Novska, Bjelovar, Donji Miholjac, Pakrac, Garešnica i Grubišno Polje. Najviše analiziranih naselja (12) bilo je iz daruvarskoga kotara – osim samoga Daruvara, to su bili Dežanovac, Kreštelovac, Imsovc, Sokolovac, Miokovićevo, Donje Cepidlake, Gornje Cepidlake, Velika Babina Gora, Mala Babina Gora, Trojeglava i Goveđepolje. Sljedeći kotar po brojnosti obuhvaćenih naselja (7) bio je bjelovarski, u kojemu su osim samoga Bjelovara posjećeni Galovac, Kokinac, Bedenik, Lasovac, Rabinac i Velika Pisanica. U garešničkom kotaru popisana naselja (3) bila su Veliki i Mali Pašian i Popovac, u pakračkom (2) Brekinska i Gaj, grubišnopoljskom (2) Grubišno Polje i Grbavac, Novskom (1) Jamarica, te Donji Miholjac (1). Na cjelokupnom je navedenom području Angeli svojim istraživanjima obuhvatio gotovo šest tisuća Mađara koji su živjeli raspršeno po zapadnoj Slavoniji.

KOTAR	NASELJE	MAĐARA 1940.
Daruvar	Daruvar	320
	Dežanovac	60-70
	Kreštelovac	376
	Imsovc	240
	Sokolovac	378
	Miokovićevo	
	Donje Cepidlake	226
	Gornje Cepidlake	44
	Velika Babina Gora	204
	Mala Babina Gora	33
	Trojeglava	120
	Goveđepolje	238
Bjelovar	Bjelovar	200-250
	Galovac	200
	Kokinac	60-70
	Bedenik	332
	Lasovac	400

³¹ Cjelokupan je izvor na mađarskom jeziku, a svi su prijevodi na hrvatski jezik za potrebe ovoga rada rađeni samostalno.

	Babinac	326
	Velika Pisanica	600
Garešnica	Veliki Pašian	205
	Mali Pašian	216
	Popovac	50 obitelji
Pakrac	Brekinska	298
	Gaj	50-60 kuća
Grubišno Polje	Grubišno Polje	500
	Grbavac	506
Novska	Jamarica	
Donji Miholjac	Donji Miholjac	

Tablica 2: Kotara i naselja u kojima je Angeli obavio terenska istraživanja 1938-1941. godine (nazivi naselja u tablici navode se prema pravopisnom obliku navedenima u Angelejevim bilješkama).

U uvodnom dijelu svojih bilješki s prikupljenim podacima Angeli navodi motivaciju za svoje terensko istraživanje, ciljeve te očekivanja: „S velikom ljubavlju i entuzijazmom krenuo sam u istraživanje sela hrvatskih Mađara (...), s uvjerenjem kako u današnje vrijeme mi, Mađari, trebamo obratiti pojačanu brigu i pažnju na svakog Mađara koji je otkinut iz uže mađarske zajednice.” Slično kao što se i Imre Deak susreo s poprilično negativnim prijemom od strane tadašnjih jugoslavenskih vlasti, i Angeli izričito navodi da su mu „na žalost, zbog međunarodnih napetosti i događaja u unutarnjoj državnoj politici, uveliko ometali slobodu kretanja kao i djelovanja.” Nadalje, radi komparaciju situacije Mađara zapadne Slavonije sa stanjem vojvođanskih Mađara, za koje, pak, navodi da su bili u povoljnijem položaju: „Što znači teška borba sa sporim nestankom, to sam vidio u ovim općinama, odnosno selima. Tu sam vidio i tu sam znao cijeniti što znači povoljni etnografsko i brojčano stanje u kojemu živimo mi, vojvođanski Mađari, u odnosu na njihovu nepovoljnu brojčanu i etnografsku situaciju.” U posljednjem dijelu uvoda definira i cilj vlastitoga rada – dobiti opću sliku stanja Mađara u zapadnoj Slavoniji, te ostvariti kontakte koji su dotad bili zanemareni.³²

Uspoređujući terensko istraživanje Imre Deaka na području istočne Slavonije s terenskim istraživanjem Andraša Angelija na području zapadne Slavonije, mogu se uočiti brojne sličnosti. Obojica su prilikom dolaska u pojedino naselje kontaktirali uglednije mještane koji su mu, kako se čini, bili glavni izvori podataka. Tako je primjerice Angeli prilikom dolaska u Daruvar potražio Ferenc Jencshkea, nekadašnjega učitelja julijanske škole, u

³² OSZK, MKI/TLAK, 522/1987, 3.

Bjelovaru je razgovarao s trgovcem Edeom Fickom, dok je u selima u pravilu razgovarao s imućnijim Mađarima, kao primjerice Ištvanom Hosuom u Galovcu, ili Gaborom Gujtom i Istvanom Čerom u Bedeniku (potonji je primjerice imao 52 jutra zemlje, što se tada smatralo vrlo pristojnim posjedom). Nakon stupanja u kontakt sa sugovornicima, Angeli bi bilježio statističke podatke o broju Mađara, njihovu kraću povijest na istraživanom području, njihova politička opredjeljenja, ekonomsku situaciju, znanje mađarskoga jezika, pretplatu na novine na mađarskom jeziku. U ponekim naseljima bilježi i etnološke podatke, poput pjesama, narodnih običaja, specifičnih društvenih igara i slično. U pojedinim je pak mjestima, u kojima je više boravio, kao primjerice u Bedeniku, Donjim Cjepidlakama i Velikoj Babinoj Gori, popisao poimenično mađarske kuće s brojem članova kućanstva.

Slično kao na području istočne Slavonije i zapadnoga Srijema, situacija Mađara zapadne Slavonije najblaže se mogla opisati kao zabrinjavajuća, posebice u gradskim sredinama, jer kako navodi već spomenuti Jenschke iz Daruvara „Stari još pričaju mađarski, ali je rijetka obitelj u kojoj se još sa svojom djecom priča mađarski. (...) Tu se više ništa ne može učiniti (...). Ukratko, potpuna integracija mađarstva.”³³ Bio je to rezultat ne samo političke situacije u kojoj su Mađari kao manjina u Kraljevini Jugoslaviji bili u najmanju ruku neravnopravni sa (južno)slavenskim narodima, nego i čisto praktične naravi – miješanih brakova u kojima je živjela tada većina zapadnoslavonskih Mađara. Unatoč tomu, u ruralnim naseljima u kojima su Mađari živjeli u nešto većem broju i u zatvorenijoj zajednici, situacija nije bila beznaдна. Angeli u svojim bilješkama navodi i razmišljanje da bi se „savjesnim organiziranim radom na tim mjestima moglo puno učiniti. (...) Mogla bi se održavati okupljanja po privatnim kućama gdje bi se moglo čitati i držati predavanja pred prisutnima. Ta predavanja bi se naravno održavala u narodnom duhu. (...) Razumnije Mađare u selu trebalo bi nadahnuti entuzijazmom. Trebalo bi ih hrabriti uputama vezanih uz okupljanje, da se i sami trude čuvati mađarski narodni identitet u selu. Trebalo bi širiti gospodarski stručni časopis „A munka”. U svakom takvom selu trebalo bi naći razumnije ljude kojima bi se dale jednostavne početnice, te koji bi se obavezali da ako u općini nema ili u budućnosti neće biti mogućnosti za učenje mađarskog jezika u osnovnoj školi, da za vrijeme zime oni uče djecu pisanju i čitanju mađarskoga jezika. Trebalo bi ih hrabriti i poticati na osnivanje mađarskih udruga. Trebalo bi im obratiti pažnju, ako imaju zakonske preduvjete, da traže uvođenje mađarskog osnovnog školstva, s učiteljem Mađarem ili nastavnikom koji zna mađarski jezik.”³⁴

Angeli je ipak bio svjestan i činjenice da su Mađari na području zapadne Slavonije bili apsolutna manjina u odnosu na Hrvate, te navodi smjernice vezano i u političko pozicioniranje prema njima: „Uvijek treba imati u vidu hrvatsku narodnu težnju i ne smije se s njima podudarati. Položaj malog broja Mađara u Hrvatskoj smještenog između hrvatskog naroda, raštrkanog i zatvorenog od mađarske narodne zajednice, znatno se razlikuje od položaja Mađara u Vojvodini. Ta razlika odnosi se na trenutno stanje, ali i na buduće mogućnosti. Na sve to pokret bi nam se morao truditi da se ovdašnji Mađari ponašaju

³³ OSZK, MKI/TLAK, 522/1987, 5.

³⁴ OSZK, MKI/TLAK, 522/1987, 15.

kao lojalna nacionalna manjina prema hrvatskim nacionalnim mislima. Unatoč tome, kao nacionalna manjina mogli bi tražiti da se sačuva i njeguje njihova narodna i nacionalna kultura. Čitav taj pokret bi trebalo postaviti institucionalno, pod vođstvom čovjeka koji jako dobro poznaje ne samo mađarsku problematiku, nego i hrvatske kulturne i društvene odnose.“³⁵

Zaključno

Mađari su u zapadnoj Slavoniji u razdoblju između dvaju svjetskih ratova živjeli vrlo raspršeno, njihov se broj u odnosu na austrougarsko razdoblje smanjio za trećinu, a asimilacija je već u drugoj polovici tridesetih godina 20. stoljeća bila u poodmakloj fazi, unatoč činjenici da je od raspada Austrougarske monarhije proteklo tek dvadesetak godina. Terensko istraživanje koje je na tom području proveo Andraš Angeli je neposredno početak Drugoga svjetskog rata, stoga daje jedinstven uvid u položaj te mađarske mikrozajednice (ili mađarskih mikrozajednica), koja je bila u nezavidnom položaju. Angelijevo „Sociografsko istraživanje Mađara u raspršenim naseljima u Hrvatskoj“ predstavlja izvrstan izvor ne samo za proučavanje prošlosti Mađara u zapadnoj Slavoniji u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, nego i lokalne povijesti cjelokupnoga analiziranoga područja. Nadalje, čini i dobar model za komparaciju stanja više mađarskih manjinskih zajednica međusobno (istočna Slavonija, Baranja, Vojvodina), ali i u odnosu s drugim manjinskim zajednicama na području Kraljevine Jugoslavije, te naravno, prema većinskom hrvatskom narodu na području Slavonije, odnosno, središnjoj beogradskoj vlasti. Shodno navedenome, svakako bi bilo uputno cjelokupni izvor pripremiti za tisak i publicirati dvojezično, kako bi bio dostupan zainteresiranim povjesničarima, demografima, etnografima, a možda i stručnjacima drugih društveno-humanističkoga usmjerenja.

³⁵ OSZK, MKI/TLAK, 522/1987, 16.

IZVORI

1. Országos Szécsényi Könyvtár (OSZK), Magyarsághkutató Intézet/Teleki László Alapítvány Könyvtára (MKI/TLAK), Fond 625.
2. Országos Szécsényi Könyvtár (OSZK), Magyarsághkutató Intézet/Teleki László Alapítvány Könyvtára (MKI/TLAK), Fond 522/1987

LITERATURA

- Arday, Lajos (1994). Az északnyugat-horvátországi szórványokról, u: *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*. Budapest: Teleki László Alapítvány,
- Bernics, Ferenc (1994). *A Julián akció*, Pécs: Pannónia Könyvek.
- Blaħa, Karlo (2009). Naselja oko Dežanovca. U: *Prilog poznavanju prošlosti dežanovačkog kraja*, Daruvar.
- Blaħa, Karlo (2004). Sokolovac – postanak i razvoj naselja, *Vrela*, sv. 21/22..
- Đaić, Bogdan (1991). Velika Pisanica – uspomene i sjećanja. U: *Bjelovarski zbornik*, sv. 3.
- Fezi, D. (2010). Mađari u pakračkom kraju. U: *Zbornik povijesnog društva Pakrac-Lipik*, sv. 7.
- Grahek-Ravančić, M. (2012). Mađari kao neprijatelji: rad Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Primjer: kotar Bjelovar. U: *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1.
- Gujaš Đuretin, Josip (1970/1971). Nacionalna obrana Mađara u Slavoniji na prijelomu XIX. i XX. st. u okviru Slavonske akcije, *Historijski zbornik*
- Kolar Dimitrijević, Mira (1995). Istjerivanje Mađara iz okolice Bjelovara 1944. godine. U: *Časopis za suvremenu povijest*, god. 27., br. 1.
- Makkai, Béla (2003). *Végvár vagy hídfő?*, Lucius Kiadó, 2003.
- Makkai, Béla (1994). A „Szlavóniai magyar újság“ és a horvátországi magyarság (1908-1918.), *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, Teleki László Alapítvány – Közép Európa Intézet, Budapest, 1994.
- Makkai, Béla (2011). Migracija iz južne Mađarske preko Drave i Save krajem XIX. stoljeća. U: *Podravina*, vol X., br. 19.
- Miškulin, Ivica (2003). Neki podaci o brojnosti i položaju etničkih manjina u Slavoniji međuratnoga razdoblja. U: *Kolo*, br. 4., Zagreb: Matica hrvatska.
- Njari, Denis (2015). Az eszéki magyar sajtó a 20. században. U: *Rovátkák*, br. 2., Eszék: Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége.
- Njari, Denis (2016). Osječko mađarsko novinstvo s početka 20. stoljeća. U: *Osječki zbornik*, 31/32., Osijek: Muzej Slavonije.
- Njari, Denis (2016). Mađari istočne Slavonije između dvaju svjetskih ratova. U: *Scrinia Slavonica*, br. 16., Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.

Nyári, Denisz (2017). *A kelet-szlavóniai Magyarok a két világháború között*, Eszék: Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége.

Sajti, Enikő (2004). *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918-1947*, Budapest: Napvilág Kiadó.

Sebők, László (2005). A szlavóniai magyar szórványok. U: *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Budapest: Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

Sebők, László (1992). A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében. U: *Regio – Kisebbségi Szemle*, 3.

Sebők, László (2002). Trianon hatása a jugoszláviai magyar kisebbség demográfiai alakulására. U: ... *Ahol a határ elvált*. Trianon és következményei a Kárpát-medencében, Balassagyármat-Várpalota.

Sipos Zsivics, Tünde (2014). *Mađari Bilogore*, Beli Manastir-Pečuh: Savez Mađarskih Udruga.

Šajti, Enike (2010). *Mađari u Vojvodini 1918-1947*, Novi Sad: Izdavački zavod Forum.

Škiljan, Filip (2016). *Mađari u središnjoj Hrvatskoj*, Bilje-Velika Pisanica: Demokratska Zajednica Mađara Hrvatske.

Vranješ Šoljan, Božena (2003). Naseljavanje Mađara u Slavoniji 1880.-1910. U: *Zbornik Mire Kolar Dimitrijević*, Zagreb.